

JAKOV PUTUJE U JERUSALIM

U svakoj varoši na svetu postoji bar jedan takav čovek, zapušten i mahnit: bez kuće i kućišta, kako se to podrugljivo kaže u našem bogatom, fruškogorskom kraju, pojedinac ispao iz društva kao višak delova, nenormalan i nikome potreban, ako za potrebu ne uzmemo onu zaraznu, neodoljivu sklonost varošana, da sa takvim ljudima zbijaju šale, da ih kinje pa i ozbiljno zlostavljaju, ne nalazeći u svojim postupcima ništa nedolično.

Ove ničije ljude kao da ne štiti ni zakon, a ni oni sami ne pokazuju želju da budu zaštićeni, kao da im je svejedno, kao da odobravaju nasilje nad sobom, pomireni s izopštenošću iz poretka, čije zakone oni ne priznaju.

I zaista, ma koliko ih čovek razumeo ili pokušao da im pomogne, teško mu je i da zamisli na šta bi to ličilo da jedan od njih, recimo, podnese prijavu za uvredu časti. Lepo bi se zabavljali i sudija i okrivljeni.

Jer, šta je život takvih ljudi?

Ništa drugo do merna jedinica za ljudski pad.

Za meštane su oni samo gola imena, još češće nadimci, lokalno opšte mesto, niko i ništa. Tek ponekad se neko seti da su i u tim dronjcima, ipak, živa bića, složena i neponovljiva, ispaljena u kosmos kao dobre mogućnosti, bića koja osećaju i misle, i koja nas, možda, sažaljevaju ili preziru iz svojih svetova.

Bio sam dete, ali dobro se sećam kada je u Vrdnik, ko zna odakle, došao jedan takav čovek. I moja majka je od tada imala običaj da me prekori: "ne budeš li učio školu, završićeš kao onaj Jakov".

Jakov, taj stari Jevrejin, izgledao je kao trećepozivac razbijene vojske.

I leti i zimi nosio je na sebi truli, prljavi i smrdljivi oficirski šinjel s jednom epoletom; ako bi ga skinuo, oslobodilo bi se suvo, trošno, jehtičavo telo s nešto malo uskisle krvi oko ispalih kostiju, i loptastim "alkoholičarskim" stomačićem kao s mrtvim mesom u košulji.

Za njegovu građu, masivni i dugački šinjel, još otežao od hiljadugodišnje vlage, iako u osnovi karikaturalan, donekle je uravnotežio mali trup u odnosu na glavu, koja bi i na većem trupu bila golema, i znatno ublažio nezdravu otečenost nekih delova njegovog, inače, mršavog i spečenog lica, prekrivenog senkom bezvoljnog klouća.

Podemo li odozgo, s pravilno zaobljenog vrha njegove lobanje, uznemiriće nas ulepljeni i oko ušiju ufrčkani ostaci smeđe kose, bez sedih dlaka.

Leva slepočnica, u koju su se duboko usekle isprepletane bore iz oka, bila mu je natečena usled nekog oboljenja, i boja joj je bila nešto tamnija od ostalih delova lica. Pod očima, silazeći između obrva s obe strane korena uskog i čvornovatog nosa, njegovu, na tom mestu naročito omlitavelu, gušćiju kožu, izrešetale su, kao biljne vaši, kolonije filigranskih bubuljica; one su još naseljavale i bezvodne površine oko usana i pod bradom.

Začudo, na tom ispošćenom i umornom licu, u kostima i koži, prosto je iskipela iracionalna masnoća obraza, užegla masnoća, koja, dakako, nije imala nikakve veze s uhranjenošću; i taj "fenomen", koliko god je na ljude delovao zbunjujuće, toliko je doprineo da se gore, u očima, bar za stepen-dva snizi ona zastrašujuća prisutnost smrti u najtežim mukama.

Bilo je, sećam se, nečeg u sirovom, praiskonskom, izrazu njegovih očiju, što je kod mene, deteta, pobuđivalo čisto sažaljenje, i što je do gadnog bola relativizovalo ne samo tog starog Jevrejina nego, kroz njega, čoveka uopšte.

Pamtim staklasti i sjajni pogled čoveka upropaštenog, ispražnjenog, osiromašenog bogatim iskustvom, s tom razlikom što je u njegovom slučaju, to iskustvo tako temeljno razorilo njegovu ljudsku egzistenciju, spolja i iznutra, i tako potresno zastaklilo njegove oči, da tu, sa stanovišta svetine, gotovo da više i nije bilo reči o čoveku, bar ne o onome kojega je dragi Bog stvorio po svom receptu.

Ljudi su ga doživljavali kao osobu čiji je pad, bar u koordinatnom sistemu Vrdnika, bio najdublji, apsolutno bez premca, zaokružen i konačan.

Izađemo li iz ove uopštene predstave o njemu, suočićemo se sa oprečnošću; tako surovo upropašten, i srušen u najdublji mulj ništavila, Jakov je u neku ruku delovao nedodirljivo.

I jedino njemu, stvorenju zaštićenom beznačajnošću, stvorenju bez prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, kao da niko nije mogao ništa.

Pa, eto, i takav čovek, imao je poneku želju, a najveća mu je bila da otputuje u Jerusalim. Sa tom njegovom željom, koju je iznosio javno, i već svima dosadio u Vrdniku, meštani su zbijali razne šale; da Jakov otputuje u Jerusalim, to je zaista delovalo neverovatno.

Kada se, po dolasku u Vrdnik, Jakov nastanio u salon vagonu cara Franje Josifa, čija je gvozdена lјuska godinama stajala na sporednom koloseku naše slepe, vicinalne pruge, kao "ratni plen" iz 1918, toj činjenici niko nije pridavao važnost; a i zašto bi, kada se činilo sasvim prirodnim da se Jakov udomi u prostoru kao skrojennom po meri njegovog udesa, u vagonu koji je tako potresno ličio na svog stanara.

On, za kojeg se govorilo: "To nije čovek, to je Jakov", zavoleo je i uređio svoje sklonište sa dirljivom pažnjom, izgleda rešen da tim vagonom otputuje i u smrt. Carski vagon i varoški osobenjак vremenom su postali jedan organizam, jedan simbol. Nije nezgrapno reći da je novija istorija tog vagona, na neki način i istorija starog Jevrejina Jakova. Zarastao u travu i šibље, bez nade da će se ikada pomaći, carski vagon je provocirao svojom čeličnom nepokretljivošću, tvrdim i zardalim oblicima. Jednima je ličio na monstruma, a drugi su u njemu videli dobroćudnog starca, sa svim klopकama i proizvolјnostima koje predstava o monstrumima i starcima skriva u sebi.

Kada je Jakov otkrio njegove pogodnosti, od carskog vagona Franje Josifa ostala je samo crna konstrukcija na točkovima.

Vrdničani su ga godinama pljačkali, dok vagon nije došao na meru od koje je mogao da se okoristi samo beskućnik Jakov. Kada su oni završili sa uništavanjem, on je počeo sa obnavljanjem.

"Jakov se sprema na put u Jerusalim", pričalo se tada po varoši. "Putuje, i to carskim vagonom".

Međutim, teško da je neko u toj savesno uništenoj skalameriji, uspevaio da nazre nekadašnju salonsku ugladenost povlašćene carske tehnike. I niko se nije osećao krivim što je vagon takav. Zaklonjen iza zgrade ložione, on je svojim poražavajućim izgledom, na neki način, opravdavao vandalstvo lokalnih mučitelja. Izmrvcareni logoraš iz Jasenovca, baš zato što je izmrvcaren, olakšavao je posao i davao za pravo krvniku, onome koji ga je izmrvcario. Istom bednom zakonitošću carski vagon je rasteretio meštane grupne krivice.

Među njima se učvrstilo uverenje, da će taj "vagon plave krvi" zanavek truliti iza ložione.

Njegovo učtivo propadanje i retko videna žilavost, godinama su kopkale sitne izgrednike. Nezaštićeni vagon ubrzano je menjao oblik. Nevidljiva ruka destrukcije stalno mu je nešto oduzimala. Dokaz da je vagon na sebi svojstven način pak živeo; ali zapaziti duboko skrivenu alhemiju retrogradnog napredovanja, za najširi krug ljudi bilo je nemoguće.

Kome je padalo na pamet, i zašto, da traga za višim smislom najpoznatije varoške starudije?

Pošto su vagon uništili, za ljude je on postao okoštali artefakt dovoljan sam sebi, a njegov civilizacijski pad, za njih je bio konačan, zauvek obeležen propašću. Točkovi zakucani za šine pojačavali su utisak statičnosti i nepotrebnosti carskog vagona, snažnije nego što bi takav utisak izazvao odbačeni ormar.

"Taj vagon je odsvirao svoje", govorili su u Vrdniku. "Bilo bi najpametnije iseći ga i pretvoriti u gvožđe."

Šine na kojima je rđao carski vagon, pripadale su sistemu sporednih, ranžirnih koloseka, na koje su železničari gledali s visine i potcenjivački, odričući im srodstvo sa ozbiljnim prugama. Tu su danonoćno mileli mali, prenatrpani vagoneti, krotki kao magarad. Vukla ih je smećna narandžasta kutija za cipele: minijatura lokomotiva sa jednim članom posade, jedva uglavljenim u otvorenu kabinu. Njega su posprdno nazivali "mašinovođom", mada je čovek, upoređen sa pravim mašinovođom, izgledao kao brvnara spram katedrale (ali grandioznom lepotom katedrale ne može se osporiti uloga brvnare u ljudskom životu). U svakom slučaju, posao "mašinovođe" sastojao se od pokretanja i zaustavljanja kompozicije, nadgledanja utovara i istovara, a samu vožnju teško da je osećao kao nekakvu napornu obavezu.

Bio je on isluženi pružni radnik, sklonjen sa ozbiljne pruge da pred penziju malo uživa.

Pamtim ravnodušnog čoveka nasadenog u kabinu kao kvočka na jajima, kako dremucka na letnjoj pripeci, u uspavljujućim senkama bagrema, dok mali nepriznati voz odmiče sigurnim pravcem na sigurno odredište, ne mareći za snevača. Isto ovako: napred-nazad, nazad-napred, voz bi se kretao i bez čoveka, na pouzdanoj liniji jedino mogućeg izbora. "Mašinovođa" se nekada vidao da čita novine u vožnji, prepušten volji mašine, odričući se obaveze mislećeg bića, i tada se činilo da on i ne oseća silu kretanja. Drugom prilikom pešačio bi uz jedva

pokretljive vagonete, još snažnije akcentujući dosadu svoje misije, pre nego što uskoči u kabinu ispred nizbrdice kod ložione, i minut-dva kasnije okonča putovanje kraj jednog od ranžirnih magacina.

E, jedan od tih "mašinovođa", čovek po imenu Martin, nije uspeo da uskoči u lokomotivu.

Nagib pruge dao je zamah maloj kompoziciji pretovarenoj džakovima cementa, ona se otrgla i probila rampu, a zatim i svom silinom, kao projektil, zabila se u vagon cara Franje Josifa, i istrгла ga iz ležišta.

Prvo se uz škripu železa pokrenula senka, meka kao riblji trbuh, i carski vagon je skliznuo na glavni kolosek, u obesno razgoličenu perspektivu otvorene pruge. Pojavio se, iza ložione, kao duh, i sve što se tog trenutka zateklo na stanici, zanemelo je pred čudom, poludelo od zaprepašćenja; ali tad već ništa nije moglo da se učini. Vagon je ubrzavao sa starim Jakovom na prozoru.

Njega je udarac probudio.

Sada su on i njegova kuća ostavljali varošane iza sebe. Jedna takva vest, ispaljena iz jutra kada su i nasmrtni bolesni sigurno znali da toga dana neće umreti, munjevito je obrnula varoš naopačke.

"Eno Jakova! Jakov putuje!..." vikala su deca.

Bilo je, međutim, jasno da Jakov ne samo da nije hteo da iskoči, a mogao je dok je vagon klizio kroz ulicu Činovnički red, nego se spretnim trzajem, jednim neviđeno riskantnim lomom tela, vinuo kroz vazduh i završio na krovu svog kotrlajućeg doma.

Prisutni, a bilo ih je mnogo na stanici i duž pruge kroz naseljenu četvrt, docnije će ispričati da je stari Jakov "mahao rukama i poigravao na vagonu kao lud", kezeći se i podvriskujući gledaocima u oči, kao da likuje nad njihovom zbu-njenošću, a kada je vagon dovoljno ubrzao, on je svukao šinjel i njim se razmahao kao zastavom, urlajući kroz nekakav jezivi, umobolni smeh: "Uхватите me ljuuuuudi! Ej, sad me uhvatite! O—ha! O—ha!..."

Međutim, carski vagon je naprosto podivljao, odnoseći na krovu svog jedinog putnika, čiji se smeh još dugo čuo iz daljine.

U Vrdniku je nastala neopisiva panika. Pretila je opasnost da vagon usput nekoga pregazi, ili, još gore, da izbiје na veliku prugu, desetak kilometara ispod Vrdnika, te da se sudari s nekim putničkim vozom, što bi tek dovelo do prave tragedije.

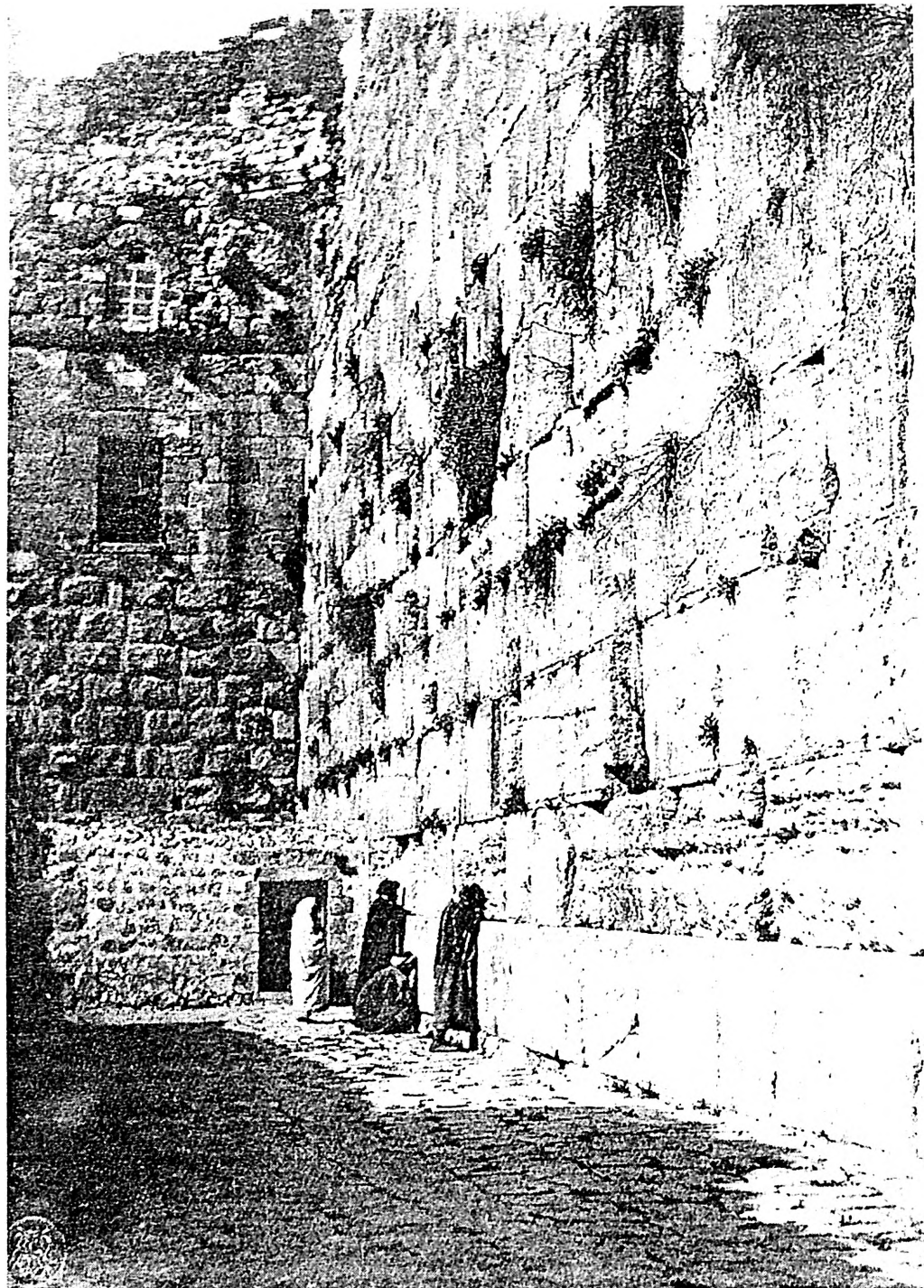
Očevici pričaju kako je vagon dobio strahovito ubrzanje, i sećaju se čoveka, uspravljenog i zaklaćenog na krovu, kako "nečim maše i dere se iz sveg glasa..."

Pritom je Jakov neprekidno podvriskivao:

"Odo ja! Odooooo!..."

Odbegli vagon zaustavio se izbivši na veliku prugu Beograd—Ruma—Šabac, sam od sebe i bez tragičnih posledica, mada je do njih moglo da dođe, da brzi voz toga dana nije kasnio.

A kada su stigli na lice mesta, zatekli su starog Jakova kako sedi sučelice vagonu i guši se u suzama, rida, obema šakama steže glavu i trese se kao priključen na strujno kolo.

Zid plača u Jerusalimu, slika Dž. Robertsona i A. Bete, c.1857, Enciklopedija Judaika, 1975/76.

Vagon su odvukli nazad u varoš, i on je tu bio kratko vreme, pod posebnim nadzorom, a onda su ga na kamionu prevezli u Beograd, gde i danas može da se vidi na jednom sporednom koloseku glavne železničke stanice, bez ikakvih izgleda da ponovo odbegne – mada ko zna...

A Jakov? Šta je u međuvremenu bilo s Jakovom? Da li je otišao u Jerusolim?

U vezi sa njim došlo je do neshvatljivog nesporazuma. Neki seljak, zatečen sa taljigama na slepoj pruži kod napuštene krečane, koji za dlaku nije nastradao sa volovima, ispričaće lokalnom dopisniku prestoničnih dnevnih novina, da mu je život spasao niko drugi do naš Jakov, upozorivši ga "vikom i mahanjem", jer on vagon nije primetio iza krivine. To je, izgleda, presudilo da se Jakovljevo ponašanje protumači kao žrtvovanje, pa je on, navodno, ostao na vagonu kako bi upozoravao ljude duž pruge da se na vreme maknu ispred poludele gvožđurije. Sam Jakov, koliko se zna, u prvo vreme je osporavao takve tvrdnje, ali to nije omelo novinara da njegov postupak naknadnim člankom (da li iz zablude ili zbog honorara?) bez pitanja, jer ko je nešto pitao Jakova, predloži za najhumaniji podvig godine, pa je Jakov ušao u uži krug.

A jedan ilustrovani nadeljnik, na čitave dve strane s fotografijom (on stoji kraj carskog vagona) objavio je reportažu o "hrabrom putniku", u kojoj je Jakov, između ostalih gluposti, odvalio i ovu:

"Ne znam, ljudi, šta ima u tome čudno? Ja sam postupio kao što bi postupio svaki *normalan* čovek."

Ubrzo pošto su vagon cara Franje Josifa odvezli u Beograd, nestalo je i starog Jakova iz Vrdnika.

U našoj varoši nikada ga više niko nije video, njegovu ulogu preuzeli su drugi osobenjaci, a on je s godinama, i veoma brzo, pao u zaborav, upravo kao što, pre ili kasnije, u zaborav padaju svi *normalni* ljudi. Pa ipak su, s vremena na vreme, u Vrdnik stizale vesti kako je Jakov viđen, čas u Novom Sadu, čas u Subotici, čas u Rumi, a kružila je i priča kako stari Jevrejini, zapravo, i dalje živi u carskom vagonu na železničkoj stanici u Beogradu.

U međuvremenu, ja sam završio škole. Poslušao sam majku i nisam hteo da budem kao *onaj* Jakov.

I danas znam da su sve te priče o njegovom pojavljivanju bile lažne.

Jer, kako je Jakov mogao da bude viđen u Novom Sadu, Subotici, Rumi i Beogradu, kada je još onog dana, onim odbeglim vagonom, otputovao u svoj Jerusolim? Kako?

A vagon u Beogradu? Ne, nije to onaj vagon s kojim je Jakov otputovao u Jerusolim. To je neki drugi vagon. Njega su podmetnuli. On je lažan. Zaboravite na njega.

A Jakov? Šta je, dakle bilo s Jakovom? Eno ga tamo, u svom starom šinjelu, i danas plače ispred Zida plača...